

INNEHÅLL

Inledning	7
1. Tjänar du för mycket?	11
2. Att designa bort människor (på ett snyggt sätt)	40
3. Min moral, din moral eller vår moral?	57
4. Bör du lägga en tia i muggen?	76
5. Obotliga egoister och våra inre monster	94
6. Skenande tåg, att utnyttja en grillad kyckling, sex med sin avkomma och ett brinnande hus	117
7. Statliga pengar till guds barn?	136
8. Lite sex har väl aldrig skadat?	160
9. Till salu	191
Samtalsfrågor	216
Tack	225
Noter	226

INLEDNING

Jag har under flera års tid undervisat i moral och etik på olika svenska universitet. Tvärtemot vad många tror så ska en god lärare i moral och etik inte berätta för sina studenter vad som är rätt och fel. Självklart kan det ibland finnas tillfällen där man måste råda en student att ta sig en allvarlig funderare över sina åsikter, men för det mesta handlar undervisningen om att studenterna ska lära sig att själva resonera i moraliska frågor. Metoden är så att säga viktigare än målet. En viktig undervisningsstrategi blir då att ifrågasätta och utmana studenternas åsikter, och på så sätt tvinga dem att fundera på vilka *skäl* de faktiskt stödjer sina åsikter på.

Den här boken fyller samma funktion. Det finns många som inte är rädda för att berätta vad som är rätt och fel, men som saknar ordentliga argument för sina åsikter. Istället levereras åsikter uppbackade av tradition, ideologi och ibland ohejdad vana eller ren och skär förvirring. Att tycka diverse saker med emfas, liksom att förpacka sina åsikter på ett säljande sätt, har alltmer blivit den dominerande formen av diskussion och samtal i framför allt det offentliga rummet. En snabb titt på många av våra folkvalda politiker och journalister ger vid handen att även om det finns gott om åsikter, så är det ofta sämre ställt med den bakomliggande argumentationen.¹

Andra strävar efter att leva så moraliskt som möjligt, men för-

mår inte riktigt ifrågasätta och kritiskt granska sina egna ståndpunkter. Det är sällan något fel på själva kapaciteten för att resonera, men ovanan att reflektera rörande moraliska frågor och frånvaron av teoretiska verktyg blir ett nästan oöverstigit hinder. De behöver lite hjälp i själva starten; därefter brukar funderingarna och argumenten rulla på av sig själva.

Syftet med boken är alltså att hjälpa läsaren att resonera kring rätt och fel. Det sker genom att presentera några vanliga moralfilosofiska teorier och översiktsbilder av den relevanta empiriska forskningen. Med sådana teorier och fakta i bagaget kan man lättare orientera sig och hitta fram i den snårskog som moraliska frågeställningar ofta utgör. Men med den här boken vill jag också provocera fram eftertanke och diskussion. Provokationen är enligt mig ett underskattat verktyg när det gäller undervisning kring olika normer. Provokationer i sig är sällan så värst trevliga, men så snart den första upprördheten lagt sig brukar en intern dialog ta vid, där argument ställs mot argument. Det sätt på vilket jag vill provocera här är inte genom att kasta diverse kontroversiella åsikter i ansiktet på läsaren (även om någon kanske tycker att det är precis det jag gör). Snarare vill jag provocera på så sätt att jag genom mina argument och mina val av exempel tvingar läsaren att lämna sin moraliska trygghetszon. Ibland innebär det även att läsaren konfronteras med både irriterande fakta, obehagliga exempel och absurda teorier.

Kort uttryckt vill jag tvinga läsaren att ta ett steg tillbaka och fundera över sina egna åsikter. Just detta är viktigt att komma ihåg: jag är inte ute efter att leverera slutgiltiga svar. Moraliska frågor är aldrig – eller åtminstone sällan – något som avgörs en gång för alla, utan vad som anses som etiskt rätt i en viss situation revideras ofta i ljuset av nya fakta och nya argument. Om läsaren slänger den här boken i väggen på grund av de villfarelser hon menar sig finna i den, så är det alldeles utmärkt – så länge det sätter igång en process av reflektion över och rannsaking av sina moraliska övertygelser.

När läsaren tagit sig igenom boken – eller ett kapitel; varje kapitel kan läsas helt fristående – är min förhoppning att läsningen ska ha resulterat i fler frågor än svar. Om läsaren slår igenom boken med en känsla av intellektuell vilsenhet, kanske till och med en viss oro, så är syftet uppnått. Blir läsaren förbannad, så är jag också nöjd. Om läsaren tar upp bokens ämnen till diskussion nästa gång han eller hon träffar kompisarna eller tar en kaffe med arbetskamraterna i fikarummet, eller i sin ensamhet googlar vidare på moraliska spörsmål, så är jag extra nöjd. Huruvida läsaren övertygas av de argument som presenteras eller finner dem otillfredsställande är inte så viktigt. Att uppnå en stabilare grund för sina egna moraliska åsikter handlar om att undersöka alternativ och låta sina ståndpunkter stötas och blötas mot andra konkurrerande synsätt. Genom att fundera över de argument och frågeställningar som erbjuds i den här boken kommer läsaren förhoppningsvis en liten bit på väg mot en mer reflekterad hållning i moraliska frågor.

Många etiker, filosofer och de etik- och filosofistudenter som kommit lite längre i sin utbildning kommer sannolikt att tycka att bokens resonemang är alltför enkla och att de normativa slutsatserna inte håller. Det är helt i sin ordning. Tanken med boken inte är att erbjuda en detaljerad moralmanual eller att göra ett inlägg i den akademiska diskussionen. Vill man ha en fullödlig bild av etiska teorier och resonemang så får man vända sig till de vetenskapliga tidskrifter och böcker där etiker och moralfilosofer vanligen publicerar sin forskning. I fotnoterna till kapitlet hittar du därför gott om referenser till sådana artiklar och böcker.

Sist i boken finns även samtalsfrågor. Etiketten ”samtalsfrågor” ska nu inte tas alltför bokstavligt – det är frågor som man lika gärna kan fundera på i sin ensamhet. Tanken är att de ska fungera dels som (ytterligare) utgångspunkter för diskussion, dels som ingångar till att reflektera över sin egen hållning i relation till kapitlens teman.

Två av kapitlen i den här boken är reviderade versioner av ar-

tiklar som publicerats tidigare. Kapitlet om tiggeri bygger på en text med titeln ”Tiggeri och moraliska plikter”, vilken publicerades i *Filosofisk tidskrift*, nr. 3 (2014). Kapitlet om staten och religionen är en lätt bearbetad version av artikeln ”Bör den liberala staten privilegiera religion i samhället?”, publicerad i *Tidskrift för politisk filosofi*, vol. 17, nr. 3 (2013).

För den som är intresserad av att läsa mer filosofiska resonemang, så kan just de båda tidskrifterna – *Filosofisk tidskrift* och *Tidskrift för politisk filosofi* – rekommenderas. Utöver tidskrifterna (vars skribenter brukar vara professionella filosofer, etiker och statsvetare), så bör läsaren också uppmärksamma radioprogrammet *Filosofiska rummet* i P1, där svenska filosofer diskuterar olika frågor. Numera finns även en populärvetenskaplig filosofisk tidskrift – *Modern filosofi* – för den som vill ha en lättillgänglig ingång till filosofin och etiken.

1. TJÄNAR DU FÖR MYCKET?

(Om (o)rättvisa löner.)

Få frågor kan få normalt folk att gå upp i falsett som diskussioner om huruvida en viss grupp arbetare förtjänar mer eller mindre i lön. En förklaring till ämnets explosivitet har förmodligen att göra med det faktum att vår egoistiska sida gärna tittar fram i dylika sammanhang: ”Ska HAN verkligen tjäna mer än jag?!” En mer rättfärdigad ilska kommer säkerligen av medias rapportering om börshajar, företagsledare, idrottare och politiker vars månadslöner motsvarar en normal medborgares årslön – eller till och med flera årslöner.

Varför är lönen så viktig för oss, utöver att den tillåter oss att införskaffa livets nödtröskel? Kanske beror det på ren och skär avundsjuke. Här kommer en tänkvärd historia: Två bönder brukar sina åkrar och sliter för att få ihop mat för dagen. En dag kommer den ena bonden hem med en mjölkko. Varje morgon därefter får han mjölk till morgongröten. En dag kommer Gud själv och knackar på hos den andra bonden. ”Jag behöver din hjälp”, säger bonden. ”Min granne har skaffat sig en mjölkko.” Eftersom Gud är god svarar han att han naturligtvis vill hjälpa bonden. ”Vad vill du att jag ska göra?” frågar Gud. Bonden svarar: ”Snälla Gud, jag vill att du dödar grannens ko.”²

Ibland är det viktigare att tjäna *mer än någon annan* än att ha

mycket i absoluta termer; precis som historien med bönderna illustrerar. Vår placering i löneligan påverkar faktiskt vårt välbefinnande: Ju högre upp i löneligan jag befinner mig – oavsett lörens storlek i kronor, och oavsett om min lön ligger över eller under medellönen – desto större bidrag till min lycka. Och aningen mer deprimerande: Ju längre ned i löneligan, desto större negativ påverkan på mitt välbefinnande.³ Det är således inte lönecheckens storlek i sig som är viktig, utan vilken ranking i löneligan den ger mig. Att det ibland är känsligt att diskutera vad man har i lön är således kanske inte så konstigt.

I det här kapitlet ska jag diskutera just den känsliga frågan om vad en *rättvis* lön är – eller, mer precist, *vad som avgör om en viss lönenivå är rättvis för en viss yrkesgrupp*. Även om vi ofta hävdar att vi själva eller andra har för mycket eller för lite i lön, så reflekteras det relativt sällan kring vad som gör en viss lön legitim. Här följer ett resonemang kring olika faktorer som kan tänkas motivera ett extra tjockt (eller tunt) lönekuvert. I kontrast till hur diskussionen ofta förs kring rättvisa löner, så ställer jag mig tveksam till många av de argument och grunder som åberopas för en viss (högre) lön.

Löneläget

För att få en känsla för dagens lönesättning kan det vara nyttigt att begrunda lönestatistiken i Sverige. Bland Sveriges sämst betalda yrkesgrupper hittar man – bland andra – caféföreståndare (20 100 kronor i månaden), marknadsundersökare (18 800), städare (22 400), barnskötare (22 200) och bärplockare (22 200). Skulle man sedan göra resan mot statistikens motsatta extrempunkt, så skulle vi hamna bland finansvärldens chefer (123 100), finansmäklare (77 700) och forsknings- och utvecklingschefer (72 000). Bland de högavlönade återfinns vi även piloter (64 700), specialistläkare (75 200), och advokater inom det priva-

ta (53 300).⁴ Medellönen i Sverige år 2015 låg på 32 000 kronor i månaden.*

Jämfört med en värdepappersmäklares lön framstår barnskötarens arbete som synnerligen lågavlönat. Men om vi breddar vår jämförelse och placerar in de två i en global kontext så framstår båda som rika som troll. Marknadsundersökaren, med en månadslön på 18 800 kronor, tillhör de 2,05 rikaste procenten på jorden. Värdepappersmäklaren kan korka upp champagnen och fira att han eller hon tillhör de rikaste 0,08 procenten på jorden.**

Nu är lönestatistiken inte bara intressant i sig, utan även för att den kan jämföras med andra data. Högavlönade yrkesgrupper – som till exempel vd:ar och jurister – är sjukskrivna hälften så ofta som låglönegrupperna fordonsförare, renhållningsarbetare och vård- och omsorgspersonal.⁵ Åkommorna som ligger till grund för sjukskrivningarna är också märkbart yrkesrelaterade: präster och psykologer drabbas oftare av psykisk ohälsa, medan renhållningsarbetaren får ryggproblem.

Ofta anses högre utbildning vara vägen framför andra till högre lön. Så är det kanske, om man nöjer sig med att titta på månads- eller årslöner. Jämför man däremot livslöner så möter man en delvis annorlunda bild. En livslön är, enkelt uttryckt, den lön du tjänar under hela livet. Det som gör livslönen intressant är att den även speglar när du gjorde entré i lönearbetes värld och hur din löneutveckling ser ut. Detta till skillnad från månadsinkomsten, som bara speglar en isolerad tidpunkt i en karriär. Det finns nu intressanta jämförelser av livslöner, där man statistiskt kan visa

---

* Medellönen är beräknad på både kvinnor och män. Tittar man på män och kvinnor var för sig, så tjänar en kvinna i genomsnitt 29 900 kr/månaden och en man 34 100 kr/månaden (http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Arbetsmarknad/Loner-och-arbetskostnader/Lonestrukturstatistik-hela-ekonomin/14367/14374/149087/, hämtad 2016-07-25).

** För att se var du platsar i jämförelse med jordens befolkning, besök sidan <http://www.globalrichlist.com> (hämtad 2016-07-25).